

KINGA LENDZION

PRAWO DO WOLNOŚCI OSOBISTEJ NA MADAGASKARZE

THE RIGHT TO PERSONAL LIBERTY IN THE MADAGASCAR

A b s t r a c t. Madagascar, like most African countries signed and ratified International fundamental human rights conventions. However ratified international conventions do not ensure full protection of human rights in Madagascar. One of the rights commonly broken by the authorities and by Madagascar Justice is the right to personal liberty and the right to defence by the justice system. Often there are unlawful and unjust imprisonments (that can last for years) of accused persons without a decisions of the courts. Also, there is illegal retention of members of the (political) opposition. Madagascar prisons do not meet minimum provisions for the life of inmates. The reasons for this human rights violation on the one hand points to the difficult socio-economic situation of the country (poverty and high illiteracy) and on the other hand the cultural context, particularly the idea *fihavanana*, which is based on the principle of group solidarity.

Key words: the right to personal liberty and security; arbitrary arrest and detention; pretrial /preventive detention; suspects; prison; Malagasy culture; the idea of *fihavanana*.

Madagaskar, podobnie jak inne kraje afrykańskie o przeszłości kolonialnej, wzorował się na praktykach europejskich w tworzeniu własnych zapisów konstytucyjnych oraz ram ustrojowych. Współcześnie w znacznej mierze spełniają one standardy międzynarodowe dotyczące wdrażania praw obywatelskich i politycznych w poszczególnych krajach. Należy jednak podkreślić, że

były i nadal są one tworzone z pozycji lokalnych elit intelektualnych i standardów międzynarodowych, niejednokrotnie kulturowo obcych afrykańskiej mentalności. Prawo to niewątpliwie służy podniesieniu świadomości prawnej i kreowaniu potrzeb obywateli, jednak w praktyce jego oddziaływanie ogranicza się do znikomej grupy wykształconej ludności zamieszkującej większe aglomeracje miejskie. „Jednocześnie tradycyjne zachowania kulturowe, wobec braku ekonomicznych i instytucjonalnych mechanizmów ich korekty, sprawiają, że dla wielu mieszkańców kontynentu rozwiązania te stanowią wyłącznie nieprzekładalną na praktykę życia społecznego abstrakcję”¹.

Na Madagaskarze Powszechna Deklaracja Praw Człowieka stanowi integralną część Konstytucji. Madagaskar podpisał i ratyfikował międzynarodowe konwencje, których zadaniem jest ochrona podstawowych praw człowieka. W 1969 r. podpisał Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, który wszedł w życie w 1976 r. Dwa lata wcześniej, w 1967 r. została podpisana Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, która weszła w życie w 1969 r. W latach siedemdziesiątych wszedł w życie Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, a dziesięć lat później, w 1980 roku Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet. W 1992 roku Madagaskar ratyfikował Afrykańską Kartę Praw Człowieka i Ludów, a w 2001 roku została podpisana Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, która weszła w życie w 2006 r.²

Ratyfikowane konwencje międzynarodowe nie zapewniają jednak w pełni ochrony praw człowieka na Madagaskarze. Niejednokrotnie brak odpowiednich modyfikacji prawnych, które by w pełni zapewniły dostosowanie prawa malgaskiego do zaakceptowanych przez rząd wymogów międzynarodowych. Przejawia się to niejednoznacznością sformułowania przepisów prawnych, co w konsekwencji prowadzi do licznych nadużyć ze strony władz i administracji państwowej. Na wyspie nie do końca jest wyjaśniona kwestia kary śmierci. Z jednej strony Madagaskar podpisał Drugi Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci, ale nadal go nie ratyfikował. Kara śmierci nadal jest wpisana jako najwyższa kara za morderstwo, otrucie oraz ojcobójstwo w kodeksie karnym.

¹ G. MICHAŁOWSKA, *Problemy praw człowieka Afryce*, Warszawa: SCHOLAR 2008, s. 32.

² COMITE DES DROIT DE L'HOMME NATIONS UNIES, *La situation des droit de l'homme a Madagascar, Rapport alternatif complementaire a celui des ONG nationales*, 2007, s. 3-5.

Od 1960 r. zapadło 41 wyroków kary śmierci bez możliwości odwołania się. Jednak żaden z nich nie został wykonany. Ostatni raz wyrok śmierci został wykonany w 1958 r., zanim Madagaskar uzyskał niepodległość³.

Jednym z podstawowych praw człowieka jest prawo do wolności osobistej. Jest ono gwarantowane przez prawo międzynarodowe, jak i przez konstytucje państw afrykańskich, w tym i Madagaskar. Prawa te mają na celu ograniczenie samowoli władz w zakresie naruszania wolności osobistej obywateli, jak i określają prawne podstawy jej pozbawienia czy ograniczenia. Ponadto definiują one procedury postępowania z zatrzymanym, kwestie pomocy prawnej, czas przygotowania aktu oskarżenia oraz postawienia podejrzanego przez sądem⁴. Na Madagaskarze zwłaszcza na tym polu dochodzi do wielu nadużyć ze strony władz, jak i przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości.

Jak już zostało wspomniane, Madagaskar ratyfikował Konwencję w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania. Konwencja ta nie jest jednak w pełni przestrzegana, ponieważ brak w kodeksie karnym Madagaskaru definicji „tortur”. W świetle obecnego zapisu tortury nie mogą być rozpatrywane jako samoistne przestępstwo, ścigane z paragrafu, tak jak jest to w przypadku morderstwa czy gwałtu, ale tylko jako okoliczności dodatkowo obciążające oskarżonego o inne wykroczenie. Nie do rzadkości należą brutalne przesłuchania oskarżonych – podtopienia, rażenie prądem, pobicia – w celu wymuszenia na zatrzymanym przyznania się do winy. Zdarzały się również przypadki śmierci w trakcie przesłuchań⁵.

W Afrykańskiej Karcie Praw Człowieka i Ludów w art. 6 czytamy: „Każda osoba będzie miała prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Nikt nie może być pozbawiony tej wolności, z wyjątkiem przyczyn i warunków uprzednio określonych prawem. W szczególności nikt nie może być samowol-

³ Tamże, s. 7. Według FIACAT (Fédération Internationale de l'Action des Chrétiens pour l'Abolition de la Torture) i ACAT de Madagascar, Ministerstwo Sprawiedliwości w lipcu 2011 r. oszacowało liczbę osadzonych w więzieniach z wyrokiem śmierci na 56 osób. ACAT jest organizacją, której celem jest obrona praw człowieka, działa od 1992 r. i jest filią międzynarodowej organizacji pozarządowej działającej w obronie praw człowieka i zniesienia kary śmierci oraz tortur. FIACAT et ACAT Madagascar, *Contribution au deuxième examen de Madagascar, Conseil des droits de l'homme Deuxième Cycle de l'Examen périodique universel 20ème Session, 27 octobre – 7 novembre 2014*, s. 10-11, http://www.fiacat.org/IMG/pdf/Rapport_EPU_Mada_final.pdf [dostęp: 6.05.2015].

⁴ G. MICHAŁOWSKA, *Problemy praw człowieka*, s. 100.

⁵ COMITE DES DROIT DE L'HOMME NATIONS UNIES, *La situation*, s. 8-9; FIACAT et ACAT Madagascar, *Contribution*, s. 5-6.

nie zatrzymany lub aresztowany”⁶. Prawo to, choć Madagaskar ratyfikował Kartę, jest nagminnie naruszane przez malgaski wymiar sprawiedliwości.

Według art. 136 Kodeksu postępowania karnego, oficer policji nie może zatrzymać podejrzanego do przesłuchania na dłużej niż 48 godzin. Dodatkowy załącznik 137 KDK określa sytuacje, w których podejrzanym może być przetrzymywany dłużej, jednak maksymalnie do 12 dni⁷. W praktyce jednak często dochodzi do bezprawnego przetrzymywania zatrzymanych powyżej ustalonego czasu. Większość oficerów śledczych nie respektuje nowego kodeksu karnego, zgodnie z którym dni świąteczne wliczane są w czas zatrzymania. Ponadto, z powodu niewystarczającego budżetu, którym dysponuje policja oraz wymiar sprawiedliwości, podejrzanym są obarczani kosztami za transport do miejsca przesłuchań, a następnie do więzienia⁸.

Jednym z największych problemów malgaskiego systemu penitencjarnego są przeciągające się procedury sądownicze, co w konsekwencji prowadzi do przetrzymywania po kilka lat oskarżonych w areszcie tymczasowym. Szacuje się, że w malgaskich więzieniach średnio około 50-60% osadzonych stanowią nie skazani, ale osoby oczekujące dopiero na wyrok. W czerwcu 2012 r. na 19 870 więźniów 53% (10 517) czekało na rozprawę⁹. Przyczyną przedłużania się okresu oczekiwania na wyrok jest brak uregulowań prawnych dotyczących aresztu tymczasowego. W efekcie przedłuża się on nawet do kilku lat. Niepokojące jest to zwłaszcza dlatego, że prawo do aresztu tymczasowego jest często wykorzystywane przez sędziów, którzy boją się posądzenia o korupcję lub zbyt łatwe uwolnienie przestępcy. Ponadto przeciągające się w czasie procedury sądownicze znacznie utrudniają sprawiedliwe wydanie wyroku. Wiele akt spraw zanim trafi do sądu ma już ponad trzy lata, a niektóre nawet dziesięć lat. Często zdarzają się przypadki, że w tym czasie istotne dla sprawy akta zaginą bez śladu, a świadkowie zapomną o szczegółach, które mogłyby przemawiać na korzyść oskarżonego¹⁰.

⁶ *Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów*, w: M. ZUBIK (red.), *Księga jubileuszowa rzecznika praw obywatelskich*, t. II: *Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka*, Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich 2008, s. 123.

⁷ Ma to miejsce w sytuacji, gdy aresztowanie odbyło się w odległości powyżej 25 km od miejsca rezydowania oficera śledczego policji uprawnionego do wstępnego przesłuchania, wówczas zatrzymanie można przedłużyć o jeden dzień na każde 25 km, COMITE DES DROIT DE L'HOMME NATIONS UNIES, *La situation*, s. 7-21.

⁸ FIACAT et ACAT Madagascar, *Contribution*, s. 7.

⁹ Tamże, s. 8.

¹⁰ Sądy malgaskie działają bardzo opieszale. W wyniku kontroli w lutym 2007 r. okazało się, że Sąd Najwyższy w roku 2004 orzekł wyroki za ledwie w 622 sprawach, a w 2005 r.

Ministerstwo Sprawiedliwości wielokrotnie interweniowało w kwestii bezpodstawnego przetrzymywania osób w areszcie tymczasowym, wydając rozporządzenia, których celem było przyspieszenie rozprawy sądowych¹¹. Pomimo interwencji Ministerstwa Sprawiedliwości zdarzają się przypadki, że oskarżeni oczekują na sprawy sądowe ponad dziesięć lat. W czerwcu 2005 r. w więzieniach było osadzonych 58 takich osób. Nie do rzadkości należą również przypadki, że osadzeni w momencie wydania wyroku sądowego odsiedzą już wcześniej zasądzony okres kary, a niekiedy nawet i dłużej. Z tego tytułu nie przysługuje im jednak żadna rekompensata.

W malgaskich więzieniach w 2005 r. podczas sporządzania raportu przez Komitet Praw Człowieka ONZ wśród oczekujących na wyrok ponad 10 lat były osoby zatrzymane pod zarzutem różnych przestępstw – kradzież bydła, kradzież z włamaniem czy zabójstwo. Były przypadki osadzonych w 1993 r., których akta zaginęły, więc sprawa nie mogła się zakończyć. Innych zatrzymanych sprawa była w toku od 10 lat, ale żaden wyrok w ich sprawie nie zapadł. Najdłuższy okres przebywania w więzieniu bez rozprawy sądowej (dane za 2005 r.) to 26 lat Ratala Philberta. Został on zatrzymany w czerwcu 1979 r. pod zarzutem morderstwa. W tym samym czasie jego sprawa została umorzona, jednak nie ma żadnej adnotacji z jakiego powodu, nie został też wyznaczony żaden wyrok, ani też oskarżony nie został zwolniony z aresztu.

Artykuł 13 Konstytucji Madagaskaru gwarantuje każdemu obywatelowi pełne prawa do obrony przed wymiarem sprawiedliwości, jednak w rzeczywistości prawo to jest nagminnie łamane. W większości obywateli nie stać na pokrycie opłat sądowniczych czy wynajęcie adwokata, ponadto liczba adwokatów jest niewystarczająca. W całym kraju pracuje ich zaledwie 750, z czego 2/3 ma swoje siedziby w stolicy kraju Antananarivo. Tylko nieliczni oskarżeni mają zatem możliwość wynajęcia adwokata, który pokierowałby ich

w 590 – kalkulując, że instytucja ta ma 26 magistratów, okazuje się, iż średnio miesięcznie wydają one zaledwie dwie decyzje. COMITE DES DROIT DE L'HOMME NATIONS UNIES, *La situation*, s. 7-21.

¹¹ I tak na przykład w 2003 r. zostało wydane rozporządzenie wobec uwięzionych powyżej trzech lat, które zobowiązywało do wyznaczenia terminów rozpraw osadzonym powyżej trzech lat. Oskarżeni, którzy już odsiedzieli maksymalny wyrok więzienia przysługujący im za ich domniemane przestępstwa, oraz ci, których akta w toku sprawy zaginęły, mieli zostać uwolnieni. Osadzeni na mocy aresztu tymczasowego od ponad 5 lat mieli mieć wydane wyroki. W kwietniu 2006 r. wyszło kolejne rozporządzenie, na mocy którego wszyscy, którzy zostali oskarżeni i osadzeni w więzieniach przed pierwszym kwietnia 2004 r., mieli stanąć przed sądem do końca 2006 r. Niemniej na koniec 2005 r. 1873 osoby czekały na rozprawę sądową już ponad trzy lata, a na koniec 2006 r. – 553 osoby; tamże.

sprawą. Ponadto w wielu przypadkach policjanci nie informują zatrzymanych o ich prawie do porady prawnej czy kontaktu z rodziną¹².

Okres perturbacji na arenie politycznej Madagaskaru dodatkowo przyczynił się do procederu łamania podpisanych konwencji międzynarodowych, m.in.: Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Afrykańskiej Karty Praw Człowieka i Ludów. Andry Rajoelina po dokonaniu przewrotu w marcu 2009 r. i objęciu urzędu prezydenta powołał do życia Siły Bezpieczeństwa, których zadaniem było „tropienie” przeciwników politycznych, a zwłaszcza członków rządu, parlamentu, prawników i sędziów, oraz członków opozycji, zwłaszcza stronników byłego prezydenta Marc Ravalomanana.

Przeciwnicy polityczni byli nagminnie aresztowani za działalność opozycyjną, co było jawnym łamaniem wolności zrzeszania się i wyrażania poglądów politycznych. Wiele aresztowań było niezgodnych z prawem, bez formalnego nakazu aresztowania. Niekiedy bardziej przypominały one porwania, niż zgodne z prawem zatrzymanie oskarżonego. Aresztowania odbywały się w środku nocy, często dochodziło do pobicia czy przetrzymywania zatrzymanego przez kilkanaście godzin w środkach transportu. Większość aresztowanych nie miała możliwości kontaktu z członkami swoich rodzin czy ze swoim prawnikiem. Nie mogli też skorzystać z opieki medycznej. W celu utrudnienia kontaktu zatrzymanych z rodziną czy z prawnikiem, wielokrotnie zmieniano miejsca ich pobytu, bez informowania o tym bliskich¹³.

Członkowie opozycji zatrzymywani byli i przetrzymywani na podstawie fałszywych dowodów. Oskarżano ich o podpalenia, posiadanie broni, zakłócanie porządku publicznego, zagrożenie dla bezpieczeństwa publicznego. Procesy permanentnie były odciągane w czasie. Członkowie opozycji przez wiele dni a nawet miesiące byli przetrzymywani w celach, zanim zostali postawieni przed sądem. Odmawiano im prawa wyjścia za kaucją, nawet w sytuacji, gdy byli chorzy. Również ich prawnicy byli nękani i zastraszani przez Siły Bezpieczeństwa, utrudniano im spotkania z klientami. Zdarzały się przypadki, że obrońcy oskarżonych lub członkowie rodzin byli aresztowani i przetrzymywani w więzieniach na podstawie fałszywych dowodów¹⁴.

¹² Tamże.

¹³ AMNESTY INTERNATIONAL, February 2010, *Madagascar: Urgent need for justice, human rights violations during the political crisis*, <https://www.amnesty.org/.../afr350012010en.pdf>.

¹⁴ Tamże. Por. AMBASSADE DES ETATS-UNIS – ANTANANARIVO-MADAGASCAR, *Madagascar –rapport 2012 sur les droits humains. Résumé analytique*; <http://french.madagascar.usembassy.gov/root/la-relation-americano-malgache2/madagascar-rapport-2012-sur-les-droits-humains.html>

Podstawowe prawa człowieka nie są także przestrzegane w zakładach penitencjarnych. Malgaskie więzienia nie zapewniają osadzonym minimalnych warunków pozwalających na przeżycie. Zakłady karne są przeludnione. W czerwcu 2012 r. 19 870 osób było osadzonych w więzieniach, w których było łącznie miejsc dla maksymalnie 10 319 osób. Zatem wskaźnik wynosił 193%¹⁵. Ponadto brak rozdziału więźniów. Oskarżeni przebywają w tych samych celach ze skazanymi. Więźniowie są chronicznie niedożywieni, ponieważ dzienne racje żywnościowe zaledwie w 30% zaspokajają zapotrzebowanie energetyczne dorosłego człowieka. Dodatkowo katastrofalne warunki sanitarne – brak bieżącej wody, odpowiedniej liczby toalet, pryszniczy, zaplecza sanitarnego oraz notorycznie przepełnione cele, skutkują ofiarami śmiertelnymi wśród więźniów. Zdarzają się przypadki, że oskarżony zanim zapadnie wyrok umiera z wycieńczenia w więzieniu¹⁶.

Rodzi się pytanie o przyczyny łamania prawa do wolności osobistej człowieka na Madagaskarze. G. Michałowska przedstawiając sytuację w Afryce wyróżnia dwa źródła przyczyn nieprzestrzegania praw człowieka przez przedstawicieli władz lokalnych. Z jednej strony są to czynniki subiektywne, do których autorka zalicza przede wszystkim przesłanki polityczne związane z eliminowaniem opozycji, aktywistów czy przedstawicieli mediów, oraz przesłanki kryminalne – terroryzm, zorganizowane grupy przestępcze. Drugi rodzaj czynników to obiektywne przesłanki łamania prawa w tym względzie. Tu na pierwszym miejscu autorka wymienia kulturę (brak poczucia czasu – relatywizm w podejściu do kategorii czasu), niskie kwalifikacje policji, zdolności śledcze organów ścigania, inercję wymiaru sprawiedliwości, niesprawną administrację sądową, czy brak środków finansowych na zabezpieczenie materialne osób zatrzymanych w różnych fazach dochodzenia i procesu sądowego, ogólnie mówiąc – niedorozwój ekonomiczny¹⁷.

Analizując przyczyny nieprzestrzegania na Madagaskarze zapisów wspomnianego już art. 6 Afrykańskiej Karty Praw Człowieka i Ludów, można również wyróżnić dwie grupy przyczyn. Z jednej strony jest to sytuacja socjoeko-

¹⁵ W trakcie wizyty przedstawicieli FIACAT i ACAT Madagascar w czerwcu 2012 r. w więzieniu w Tsiafahy było osadzonych 670 więźniów na 110 miejscach. FIACAT et ACAT Madagascar, *Contribution*, s. 9.

¹⁶ AMBASSADE DES ETATS-UNIS – ANTANANARIVO-MADAGASCAR, *Madagascar – rapport*. Więcej na temat warunków w malgaskich więzieniach zob. K. LENDZION, *Troska o więźniów w parafii Mainadrivazo na Madagaskarze*, w: L. SZOT (red.), *Ludzie ubodzy i ofiary wojny jako odbiorcy pomocy charytatywno-humanitarnej*, Warszawa: Caritas Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego 2010, s. 136-144.

¹⁷ G. MICHAŁOWSKA, *Problemy praw człowieka*, s. 101.

nomiczna kraju, ubóstwo i wysoki analfabetyzm, dodatkowo obniżona stopa życia przez ostatni kryzys polityczny w latach 2009-2014, z drugiej – kontekst kulturowy, a zwłaszcza idea *fihavanana* i *ray aman-dreny*.

Madagaskar, ze wskaźnikiem HDI na poziomie 0,480, zaliczany jest do dwudziestu najuboższych krajów świata. Trwający przez pięć lat (styczeń 2009 – styczeń 2014 r.) kryzys polityczny, dodatkowo przyczynił się do degradacji kraju. Bank Światowy oszacował straty państwa w wyniku kryzysu na poziomie 8 bilionów dolarów¹⁸. Poziom ludności żyjącej poniżej granicy ubóstwa, to jest poniżej 1,25 \$, w latach 2008-2013 wzrósł o 10%. Szacuje się, że 92% ludności żyje poniżej 2\$ dziennie. W niektórych regionach liczba dzieci niedożywionych wzrosła o 50%. Kryzys polityczny spowodował także zmniejszenie o 30% pomocy międzynarodowej, co w sytuacji plagi szarańczy, która dotknęła 2/3 Madagaskaru w czerwcu 2013 r., a także nawiedzających wyspę cyklonów, wzbudziło niepokój, między innymi FAO, o bezpieczeństwo żywnościowe kraju. Nie bez znaczenia jest także wysoki odsetek analfabetów. Wśród osób powyżej 15 roku życia w latach 2009/2010 stanowili aż 35,5% (kobiety 38,4%, mężczyźni 32,6%)¹⁹.

Brak perspektyw na poprawę codziennej egzystencji, niejednokrotnie głód popycha najuboższych do kradzieży. Zdesperowani ludzie dają się również wciągnąć w szeregi zorganizowanej mafii zajmującej się kradzieżą i handlem bydła w części zachodniej kraju, a wanilii w części wschodniej. Ponadto, korupcja w systemie sądowniczym oraz w więziennictwie przyczynia się do rozwoju przestępczości zorganizowanej zajmującej się kradzieżą bydła i wanilii. Niestety, kierujący mafiami sami nie biorą udziału w napadach, ale wykorzystują w tym celu zdesperowaną ludność, która to najczęściej jest aresztowana przez policję i osadzana w więzieniach. Natomiast osoby koordynujące nielegalny handel kradzionym towarem pozostają bezkarne. W sytuacji aresztowania, dzięki posiadanym środkom finansowym szybko mogą się wykupić z rąk sprawiedliwości.

¹⁸ INSTITUT NATIONAL DE LA STATISTIC MADAGASCAR, http://www.instat.mg/index.php?option=com_content&view=article&id=37&Itemid=62 [dostęp: 3.09.2013].

¹⁹ THE WORLD BANK, *Madagascar: Measuring the Impact of the Political Crisis*, <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2013/06/05/madagascar-measuring-the-impact-of-the-political-crisis> [dostęp: 3.09.2014]; UNESCO e-Atlas of Literacy, <http://tellmaps.com/uis/literacy/> [dostęp: 6.06.2015]; K. LENDZION, *Madagaskar – demokracja i liberalny kapitalizm a rozwój kraju*, w: W. MISZTAŁ, A. KOŚCIAŃSKI, G. CHIMIĄK (red.), *Obywatele wobec kryzysu: uśpieni czy innowatory*, Warszawa: IFIS PAN 2015, s. 211-213.

Mieszkańcy wiosek boją się przedstawicieli policji czy wojska, tym bardziej że często narusza ona podstawowe prawa człowieka. Według raportu Amnesty International z 2013 r., zwłaszcza na południu kraju, w regionie Anosy dochodziło do bezkarnych zabójstw, pobic i podpaleń domów mieszkańców wiosek. Siły Bezpieczeństwa pod pretekstem walki ze złodziejami bydła, tzw. *dahaloo*, bezkarnie dewastowały wioski w okolicach Fort-Dauphin. We wrześniu 2012 r. w wyniku operacji Sił Bezpieczeństwa, tzw. operacja Tandroka, zostało zabitych 11 osób, w tym sześciolatka dziewczynka, oraz spalono 95 domów. Zostały zniszczone zbiory oraz spalono szkołę. Według oficjalnych danych, w 2012 r. zabito około 250 osób w okolicach Fort-Dauphin. Władze tłumaczą to walkami między zorganizowanymi grupami przestępczymi zajmującymi się kradzieżą bydła. Jednak według przedstawicieli Amnesty International, liczba zabitych jest znacznie wyższa. Ponadto wiele ofiar stanowiły osoby postronne, niezwiązane z kradzieżą bydła. Mieszkańcy wiosek kilkakrotnie prosili także wojsko o pomoc w walce ze złodziejami, niestety bezskutecznie²⁰.

Przemoc stosowana przez Siły Bezpieczeństwa wobec ludności cywilnej sprawiła, że Malgasze boją się przedstawicieli władz i nie odwołują się do wymiaru sprawiedliwości w sytuacji, gdy ktoś z ich najbliższych zostaje niewinnie aresztowany. Nie bez znaczenia jest fakt, że wśród przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości powszechna jest praktyka traktowania nakazu aresztowania, jako jednoznacznego uznania oskarżonego za skazanego, jeszcze zanim zostanie on osądzony²¹.

Drugim czynnikiem, który umożliwia łamanie podstawowych praw obywateli przez lokalną władzę, jest kultura. Jednym z kluczowych pojęć w rozumieniu kultury malgaskiej, a tym samym funkcjonowania współczesnego społeczeństwa malgaskiego jest *fihavanana*, która definiuje wzajemną miłość, solidarność w codziennym życiu, tolerancję i szacunek wobec praw i godności drugiej osoby. Istotę *fihavanana* – zasadę solidarności grupowej dobrze charakteryzuje przysłowie malgaskie „Pracy na ryżowisku nie wykona się, jeśli nie zgromadzi się wielu razem”²². Wspólnota *fihavanana* obejmuje

²⁰ AMNESTY INTERNATIONAL, Raport 2013. *La situation des droits humains dans le monde. Madagascar*, <http://www.amnesty.org/fr/region/madagascar/report-2013> [dostęp: 3.09.2014]; AMNESTY INTERNATIONAL, *Madagascar. Il faut mettre fin aux massacres et enquêter sur les forces de sécurité*, www.amnesty.org/fr/news/madagascar [dostęp: 3.09.2014].

²¹ AMBASSADE DES ETATS-UNIS – ANTANANARIVO-MADAGASCAR, *Madagascar – rapport*.

²² Tłumaczone za: B. RAMAROSON, *Fihavanana – Fianakaviana – vie communautaire (pour une inculturation de la vie consacrée)*, „Aspects du Christianisme à Madagascar” 3/1995, s. 135.

wszystkich, którzy uczestniczą w jakikolwiek sposób we wspólnym życiu, zarówno osoby będące w relacjach pokrewieństwa lub przyjaźni, jak i osoby niespokrewnione, ale zamieszkujące na wspólnym terytorium, pracujące na jednym ryżowisku. W myśl idei *fihavanana* życie człowieka ma wartość o tyle, o ile żyje on we wspólnocie, wchodzi w relacje z innymi ludźmi. Życie w izolacji nie przedstawia żadnej wartości²³.

Fihavanana wyznacza prawa i obowiązki dla każdego członka społeczności, co gwarantuje wspólnocie życie w harmonii i poczuciu bezpieczeństwa. W świecie *fihavanana* mocno zakorzeniony jest również autorytet, władza i posłuszeństwo. Na Madagaskarze nadal nosicielami autorytetu są przede wszystkim osoby starsze. Najstarszy członek rodziny, jako ten, który jest najbliższym przodkiem, posiada tytuł *ray aman-dreny* – ojca i matki, rodziców. Autorytet *ray aman-dreny* rozciąga się także na rządzących, na przedstawicieli władz, jako na tych, których władza została usankcjonowana przez przodków²⁴.

Konsekwencją bezkrytycznego akceptowania wyidealizowanej, często przez władzę, idei *fihavanana*, idei solidarności grupowej jest przyjmowanie biernej postawy przez Malgaszy wobec łamania praw człowieka. Stawianie na pierwszym miejscu dobra grupy, a nie dobra jednostki prowadzi bowiem do lęku tej ostatniej przed wykluczeniem ze społeczności. Ponadto z szacunkiem dla innych, zwłaszcza dla starszych, jak i dla tych o wyższym statusie społecznym wiąże się zakaz krytykowania, a tym bardziej potępiania ich działania. Obowiązkiem członka *fihavanana* jest zachowanie dobrych relacji z innymi. W rzeczywistości rodzi to przesadny konformizm i hipokryzję w relacjach społecznych, a co ważniejsze – blokuje wszelkie debaty społeczne dotyczące oceny sytuacji politycznej, ekonomicznej czy politycznej w kraju. Opozycja, przedstawiciele różnorodnych stowarzyszeń zobowiązani są do przemilczania wszelkich nadużyć ze strony władz²⁵.

²³ Tamże; por. F. BENOLO, *Réflexions sur la culture malgache pour une contribution à l'inculturation à Madagascar*, „Aspects du Christianisme à Madagascar” 6(1996), s. 242-262.

²⁴ G. RAJOELISON, *Autorité, pouvoir et obéissance dans la société malgache*, „Aspects du Christianisme à Madagascar” 3(2002), s. 37.

²⁵ S. URFER, *Madagascar une culture en peril?*, Antananarivo: no comment editions 2012, s. 103-108; por. S. URFER, *La crise et le rebond. Après 50 ans d'indépendance malgache*, Antananarivo: Foi et Justice 2010, s. 60-63; J. TIERSONNIER, *Madagascar. Les missionnaires acteurs du développement*, Paryż: Harmattan 2001, s. 189-204; J. GADILLE, J. ÉTÈVENAUX, *La culture malgache ne s'oppose pas au développement*, „Magazine d'information spirituelle et de solidarité internationale” 75(2001), s. 14-15; K. LENDZION, *Madagaskar – demokracja i liberalny kapitalizm a rozwój kraju*, s. 224-225.

Policja, wojsko czy Siły Bezpieczeństwa jako przedstawiciele władzy są zatem nośnikami *ray aman dreny*, co jest równoznaczne z zakazem podważania ich działań. W konsekwencji ślepa wiara w nieomylność rządzących prowadzi do tego, że w oczach postronnego obserwatora – statystycznego Malgacza, aresztowany może być lub nawet jest faktycznie winny, choć fakty mogą świadczyć o jego niewinności. Refleksja i sprzeciw wobec nadużyć ze strony policji rodzi się dopiero wówczas, gdy zatrzymany zostanie członek najbliższej rodziny. Najczęściej jest to jednak niewielki bunt. Zwłaszcza wśród mieszkańców wiosek, często analfabetów, budzi się raczej poczucie bezsilności niż inicjatywa walki w obronie praw swoich najbliższych.

Następujące po sobie rządy malgaskie ratyfikowały kolejne akta prawne, których celem jest ochrona podstawowych praw człowieka i obywatela. Jednak nie zawsze pociąga to za sobą faktyczne wprowadzenie ich w życie. Zarówno sytuacja socjoekonomiczna kraju, jak i malgaska kultura umożliwiają władzy i jej przedstawicielom naruszanie podstawowych wolności obywateli gwarantowanych przez konstytucję. Zakorzeniona idea *fihavanana* wśród ludności malgaskiej jest wykorzystywana w propagandzie politycznej i legitymuje nadużywanie władzy. Od lat siedemdziesiątych ideologizuje się poczucie solidarności grupowej, podkreśla się walory kultury malgaskiej, a nie widzi się często jej braków, zamknięcia na dobre praktyki z innych krajów. Można mówić wręcz o swoistym etnocentryzmie Malgaszy, którzy niezmiennie mają poczucie bycia niezrozumianym przez obcych i bagatelizują doniesienia z raportów Amnesty International o łamaniu przez władzę praw człowieka w ich kraju²⁶.

BIBLIOGRAFIA

- Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów, w: M. ZUBIK (red.), Księga jubileuszowa rzecznika praw obywatelskich, t. II: Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka, Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich 2008, s. 121-129.
- AMBASSADE DES ETATS-UNIS – ANTANANARIVO-MADAGASCAR, Madagascar – rapport 2012 sur les droits humains. Résumé analytique; <http://french.madagascar.usembassy.gov/root/la-relation-americano-malgache2/madagascar-rapport-2012-sur-les-droits-humains.html> [dostęp: 5.05. 2015].

²⁶ H. MAIER, *Droits de l'homme et dignité humaine à Madagascar, Un pays cherche sa voie*, Missio 36/2010, s. 34-46, <http://www.missio-hilft.de/media/thema/menschenrechte/studie/36-madagascar-fr.pdf> [dostęp: 13.09.2014].

- AMNESTY INTERNATIONAL, February 2010, Madagascar: Urgent need for justice, human rights violations during the political crisis, <https://www.amnesty.org/.../afr350012010en.pdf> [dostęp: 3.09.2014].
- AMNESTY INTERNATIONAL, Raport 2013. La situation des droits humains dans le monde. Madagascar, <http://www.amnesty.org/fr/region/madagascar/report-2013> [dostęp: 3.09.2014].
- AMNESTY INTERNATIONAL, Madagascar. Il faut mettre fin aux massacres et enquêter sur les forces de sécurité, www.amnesty.org/fr/news/madagascar [dostęp: 3.09.2014].
- BENOLO F., Réflexions sur la culture malgache pour une contribution à l'inculturation à Madagascar, „Aspects du Christianisme à Madagascar” 6(1996), s. 242-262.
- COMITE DES DROIT DE L'HOMME NATIONS UNIES, La situation des droit de l'homme a Madagascar, Rapport alternatif complementaire a celui des ONG nationales, 2007, http://www.omct.org/files/2005/09/3065/rapport_alt_madagascar_89th_hrc_07_fr.pdf
- FIACAT et ACAT Madagascar: Contribution au deuxième examen de Madagascar, Conseil des droits de l'homme Deuxième Cycle de l'Examen périodique universel 20ème Session, 27 octobre – 7 novembre 2014, s. 10-11, http://www.fiacat.org/IMG/pdf/Rapport_EPU_Mada_final.pdf [dostęp: 5.05.2015].
- GADILLE J., ÉTÈVENAUX J., La culture malgache ne s'oppose pas au développement, „Magazine d'information spirituelle et de solidarité internationale” 75(2001), s. 14-15.
- INSTITUT NATIONAL DE LA STATISTIC MADAGASCAR, http://www.instat.mg/index.php?option=com_content&view=article&id=37&Itemid=62 [dostęp: 3.09.2013].
- LENDZION K., Troska o więźniów w parafii Mainadrivazo na Madagaskarze, w: L. SZOT (red.), Ludzie ubodzy i ofiary wojny jako odbiorcy pomocy charytatywno-humanitarnej, Warszawa: Caritas Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego 2010, s. 131-146.
- LENDZION K., Madagaskar – demokracja i liberalny kapitalizm a rozwój kraju, w: W. MISZTAL, A. KOŚCIAŃSKI, G. CHIMIĄK (red.), Obywatele wobec kryzysu: uśpieni czy innowatory, Warszawa: IFIS PAN 2015, s. 211-213.
- MAIER H., Droits de l'homme et dignité humaine à Madagascar, Un pays cherche sa voie, Missio 36/2010, s. 34-46, <http://www.missio-hilft.de/media/thema/menschenrechte/studie/36-madagascar-fr.pdf> [dostęp: 13.09.2014].
- MICHAŁOWSKA G., Problemy ochrony praw człowieka w Afryce, Warszawa: SCHOLAR 2008.
- RAJOELISON G., Autorité, pouvoir et obéissance dans la société malgache, „Aspects du Christianisme à Madagascar” 3(2002), s. 35-44.
- RAMAROSON B., Fihavanana – Fianakaviana – vie communautaire (pour une inculturation de la vie consacrée), „Aspects du Christianisme à Madagascar” 3(1995), s. 123-138.
- THE WORLD BANK, Madagascar: Measuring the Impact of J.the Political Crisis, <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2013/06/05/madagascar-measuring-the-impact-of-the-political-crisis> [dostęp: 3.09.2014].
- TIERSONNIER J., Madagascar. Les missionnaires acteurs du développement, Paryż: Harmattan 2001.
- UNESCO e-Atlas of Literacy, <http://tellmaps.com/uis/literacy/> [dostęp: 6.06.2015].
- URFER S., La crise et le rebond. Après 50 ans d'indépendance malgache, Antananarivo: Foi et Justice 2010.
- URFER S., Madagascar une culture en péril?, Antananarivo: no comment éditions 2012.

PRAWO DO WOLNOŚCI OSOBISTEJ NA MADAGASKARZE

S t r e s z c z e n i e

Madagaskar, podobnie jak większość państw afrykańskich, podpisał i ratyfikował międzynarodowe konwencje, których zadaniem jest ochrona podstawowych praw człowieka. Ratyfikowane konwencje międzynarodowe nie zapewniają jednak w pełni ochrony praw człowieka na Madagaskarze. Jednym z praw nagminnie łamanym przez władze, jak i przez malgaski wymiar sprawiedliwości, jest prawo do wolności osobistej oraz prawo do obrony przed wymiarem sprawiedliwości. Często dochodzi do bezpodstawnego kilkuletniego przetrzymywania oskarżonych bez wydania wyroku, czy nielegalnego zatrzymywania członków opozycji. Malgaskie więzienia nie zapewniają osadzonym minimalnych warunków pozwalających na godne przeżycie. Przyczyn łamania praw człowieka na Madagaskarze można upatrywać z jednej strony w trudnej sytuacji socjoekonomicznej kraju, ubóstwie i wysokim analfabetyzmie mieszkańców, z drugiej – w kontekście kulturowym, zwłaszcza w idei *fihavanana*, opartej na zasadzie solidarności grupowej.

Słowa kluczowe: prawo do wolności osobistej i bezpieczeństwa; nielegalne aresztowanie i zatrzymanie; tymczasowe aresztowanie; oskarżony; więzienie; kultura malgaska; idea *fihavanana*.